

устаничке војске нити је Чупић имао разлога да се са Турцима и даље надмудрује, нити су кметови, у потпуно измењеној ситуацији, имали рачуна, бар у смислу тактичког опортунизма, да га Турцима издају. Вук је забележеној верзији потро сваку веродостојност (да сам Чупић није пребегао Турцима није рекао чак ни С. М. Сарајлија). Према овоме, објективно нема значаја да ли се у причање забележено Вуковом руком увукла каква хронолошка или друга грешка; важно је да је он забележио причање такво какво је, без оgrade, и да му је, тиме, поклатио веру, тј. да га је, бар формално, сматрао решењем питања; самим тим, евентуална грешка у причању не може утицати на критични став према Вуковом прихватању причања⁷⁵).

Као што се види, све три верзије о Чупићевој смрти (Вукова је у основи истоветна са Милићевићевом) исувише су, чак и по интимним мотивима, оптерећене контрадикторностима и презасићене њима да би им се могла одрећи одређена заинтересована конструисаност. Ако се Сарајлијина теза, схваћена буквално, о Чупићевој издаји устанка због његове нетрпељивости према Милошу као новом кандидату за врховну власт одбаци као нереална (она је и одвећ симплицистичка чак и за оно доба и нарави који нису били лишени узбудљиве хероике), остаје као суштaствено питање: зашто је Чупић отишао на састанак с Турцима (он то није могао учинити без дубљих разлога, наивно се ослањајући на турско-кметовску реч)? Од одговора на ово питање зависило би решење проблема — *уколико су се ствари догодиле као што је данас познато*. А питање Чупићево смрти, у склопу датих историјских околности, није неважно, напротив; оно превазилази његову приватну личност и преображава се у питање специфичног значаја у условима национално-ослободилачке борбе; тиме улази у политичке темеље Другог устанка.

Услед недостатка аутентичних извора ово питање и данас остаје историјска мистерија, пуна унутрашње драматике; стога се још увек морамо задовољити већ одавно изреченом констатацијом, у којој је садржано, први пут досада, увиђање значаја проблема, да је Чупић пао у руке Турцима „чудним неким удесом и још довољно необјашњеним приликама.“⁷⁶)

2. О белешкама из босанске историје послатим Л. Ранкеу

Буна Хусеин-бега Градашчевића (1831), аутономистички антиреформни покрет босанског беговата уперен против турске централне власти, заинтересовала је Ранкеа, у општем склопу Источног питања, као израз распадања турског царства; стога се он, почетком 1833, обратио Вуку за податке

75) У причањима С. М. Сарајлије, М. Ђ. Милићевића, К. Ненадовића и Вука има низ разних неподударности у појединостима, почевши од места Чупићевог рођења, али оне нису значајне за ово излагање, па преко њих прелазимо.

76) К. Протић, *Ратни догађаји из Другог српског устанка 1815 године*, Годишњице Н. Чупића, XII, 1891, 76. — Брошура А. Ивића *Аустрија према устанку Срба под Милошем Обреновићем*. (Загреб, 1917) била нам се међу књигама затурила тако да смо је током рада сметнули с ума; када је рад био готов и предат на куцање она се изненада појавила и једину могућност да се на њу и њене изворе, у вези са С. Чупићем, осврнемо пружа нам ова напомена; уосталом, изворни материјал те брошуре ниуколико не доприноси разјашњењу основног проблема и што није уклопљен у главни текст не представља никакав недостатак. Своје излагање А. Ивић је засновао на извештајима Ухадисуса, прадског инспектора из Сремске Митровице, од 27 и 30 јула 1815, послатим Генералтној команди у Петроварадину; искористивши ове извештаје крајње оскудно и пре небрежавши оно што је у њима главно, он их је повезао са причањем С. М. Сарајлије и закључио да „за устанак под вођством Милошевића није се одушевљавао ни сам Чупић, па њега набрзо увуку мачвански туркофили у своје друштво“ и он се преда Куришид-паши (стр. 32—33). Тек у вези с овим сетили смо се, касно нажалост, да се Ивићеви преписи докумената из петроварадинске

с догађајима који су се дешавали у Босни. Ранкеова молба је кратка и она гласи, у посебној алинеји: „Или ми опишите босанска збивања која ви без

архиве за период 1813—1815 чувају у Архиви САН (под бр. 7938), па како није више било времена за преглед свих извештаја из маја—јула 1815 (има их пуно) консултовали смо само поменута два под претпоставком да је у њима сав материјал о Чупићу (у извештају од 27 јула Ухациус помиње свој извештај од 27 маја о Чупићевом преласку у Србију, али њега нема међу Ивићевим исписима). Ево шта се налази у тим извештајима (оба се темеље на саопштењима „српског повереника“, тј. конфидента са територије Србије који је вероватно живео у Српској Митровици, преко пута Сремске, на крајњем северу Мачве): а) у првом од њих, од 27 јула (15 јула по старом), стоји да је Чупић, по преласку у Србију, пришао устанку и покушао да дигне и организује народ у Мачви, али без успеха; 9 и 10 јула присуствовао је поправљању старих шанчева на Равњу, а 11 јула (23 по нов.), „изненада“, са 20—24 кмета, „оде у Бадовинице, затражи од Турака чун, заједно са кметовима пође везиру у логор код Брањева, метанише пред њим, скуте му пољуби, оружје одложи, према томе формално се преда и, поред милости, замоли за Мачву и заштиту, на што му везир подари неколико шака дуката и врати му одложено оружје“, после чега се, са турским трупама и 400 наоружаних Мачвана, построји према Церу као да ће одмах у Србију прећи; у продужењу се каже како су неки путници из Босне потврдили да је Чупић доиста прешао Дрину код Бадовинаца и да се код Брањева предао везиру, а да га је овај одмах послао у Зворник, док свињарски трговци из тога краја посведочавају да су га срели на друму за Зворник, без оружја и у турској пратњи; то је садржај првог извештаја; б) насупрот овоме, у другом извештају, од 30 јула (18 јула по ст.), где се говори како је у битки на Дубљу пао у српско ропство маглајски паша (Ибрахим-паша) са око 30 Турака, стоји даље, по обавештењима истог српског конфидента, да је Милош био „науман да тога заробљеног пашу са осталим Турцима замени за бимбашу Стојана Чупића кога су на подмукао начин предали Турцима у руке мачвански кнезови и кметови“. Као што је по себи очито, ова два извештаја садрже две опречне верзије које се међусобно искључују; и сам први извештај је противречан: док по обавештењима српског конфидента Чупић као да стаје на чело некакве удружене турско-мачванске војске и спрема се за упад у Србију, по незаинтересованим босанским очевицима он је одмах експедован за Зворник. Због оваквог некритичког бележења свега што у Митровицу допре, без претходне провере, опрезно се мора примити и све оно што представља нов податак: а) датум Чупићевог одласка у Бадовинце по свему судећи је тачан и он исправља Вуков датум, док га Вук у временском погледу поткрепљује; б) слободан Чупићев прелазак преко Дрине и његово позајмљивање друга од Турака несумњиво су исконструисани, као и читава даља прича која је другим извештајем оповргнута; в) овим другим извештајем Чупић је рехабилитован и потврђене су, у општем смислу, Милићевићева и Вукова верзија, али је њиме скинута сумња и са Милоша — уколико је аутентичан податак о поменутој његовој намери (о томе у литератури нема ни алузије; напротив, Ибрахим-паша је после неколико дана пуштен, а осталим заробљеним Турцима, пошто је паша тражио од Милоша да и они буду пуштени, нешто касније је омогућено да побегну у Шабац, вид. С. М. Сарајлија, *нав.* дело, стр. 379—380); поред овога, важна је констатација из првог извештаја да је Чупић настојао да дигне Мачву на устанак и да је надгледао оправку шанчева на Равњу на који дан пре битке на Дубљу, тј. уочи свршетка догађаја у Мачви (уз констатацију из другог извештаја да су га издали мачвански кметови). Пошто ове вести потичу са српског терена, из доба самих збивања, оне дефинитивно обарају верзију С. М. Сарајлије (у другом Ухациусовом извештају има чудан један податак, вероватно настао његовом пометњом: да је бој на Дубљу био 16 јула, и овај датум је А. Ивић механички прихватио, док је тачно утврђено да је то било 14 јула). Као што се види, Ухациусови извештаји, једини познати извештаји савремени догађајима, Чупићев проблем нису решили нити допринели његовом решењу; не знајући мотиве Чупићевог одласка на састанак с Турцима, а то је једино битно, они су проблем оставили у истом стању у коме се налази већ читав век и по (тме што су датум Чупићевог одласка у Бадовинце померили за два дана уназад у односу на Вуков нису омогућили никаква нову интерпретацију). Основни пак закључак који, по нама, из њих произилази јесте да су обе главне верзије о Чупићу настале још у оно доба, непосредно по догађају, на самоме терену Мачве, и у томе је њихов значај. Да ли су оне искључиво плод

сумње добро познајете”,⁷⁷⁾ тако да се из ње не види у коју сврху то тражи. Вук је одмах почео са прикупљањем материјала јер му већ у писму од 23 априла јавља да је сабрао „доста добрих података” које ће му, у немачком преводу, послати што је могуће пре; ипак је прошло више од пола године док му је у писму од 16 новембра саопштио да је „пакетић” са босанским материјалом предао ради одашиљања пруском посланству у Бечу два дана пре тога; у писму му истовремено шаље извесне допунске податке: 1) о броју капетанија у Босни (приближно); 2) о броју тврђава (приближно); 3) да му не може ништа рећи о стању земље, 4) нити о броју становништва пошто Бошњаци муслимани не живе само по тврђавама и варошима као у Србији, већ и по селима, итд.; најзад, 5) доствља му неке занимљиве појединости о православнима и католицима у Босни⁷⁸⁾ (узгред речено, већ из ових података, а поготову из ограђивања уз њих у тексту писма, видно је да су Вукова лична знања о Босни, бар у ово доба, била веома скучена и несигурна; Вук, иначе, у Босни никада није био).

Ранкеова брзина у раду види се из његовог писма Вуку од 12 фебр. 1834 где каже да је босански материјал већ обрадио и да је чланак делимично штампан⁷⁹⁾ (ипак је унапред морао исцрпсти литератуну и припремити општи оквир). Он је објављен под насловом *Die letzten Unruhen in Bosnien 1820—1832* у часопису *Historisch-politische Zeitschrift*, 1834, No 2, стр. 233—304.⁸⁰⁾ У уводу Ранке каже: „Преда мном је веродостојна грађа, заснована на саопштењима једног домороца, коју ми је прикупио мој српски пријатељ г. Вук Стефановић Караџић. Она је, додуше, далеко од тога да буде потпуна и исцрпна; ипак је највећим делом непозната” (стр. 235).⁸¹⁾

необавештености — у ово питање немогуће је упуштати се, мада се питање намеће услед неопоредиве карактеристичности истовременог двоструког представљања Чупићевог чина: то питање је у науци и данас присутно. Аустријски документи су, дакле, разочарали; можда прави одговор чека да буде откривен у турским документима.

77) Вид. Ранкеово писмо Вуку од 31 јан. 1833, *Вукова преписка*, V, Бгд., 1910, 659.

78) Вукова писма Ранкеу под наведеним датумима, исто, стр. 660—662. Од кога је Вук добио податке непознато је, сем да се обратио И. А. Врлићу, из Славонског Брода, писмом од 27 јан. 1833 (по ст.; није сачувано), који му шаље оно што је сабрао у писму од 22 марта (по нов.), исто, стр. 147. Поред неких грешака, Врлићев текст је пунији и живописнији од Вуковог; упоређени међу собом, они показују да се Вук у својим белешкама њима није служио и да оне потичу из другог извора.

79) Исто, стр. 663. За указану помоћ Вук је добио свој део хонорара.

80) Часопис, претежно политичког карактера, излазио је током 1834—1836 под уредништвом Ранкеа који је у њему објавио и чисто политичке чланке; сам чланак о Босни, такође, има карактер написа о актуелним политичким догађајима.

81) Овај Ранкеов рад, сем увода и завршног поглавља, као и неких незнатних скраћивања и преводилачких слобода, објављен је на српском у преводу и са предговором М. П. Шапчанина: *Покрети у Босни између 1820 и 1832. По Л. Ранкеу и Р. (!) Куниберту*, Гласник СУД, XXI, 131—225. Ово је, дакле, превод, иначе слаб, а не прерада, као што би се закључило по наслову; из Куниберта је Шапчанин узео само неке појединости које се налазе на крају текста на стр. 223—225 и једну пре тога на стр. 210, упор. Б. Куниберт, *Српски устанак и прва влада Милоша Обреновића 1804—1850*, Бгд., 1901, 311—314, 298 (оригинал је изишао на француском, у два тома, у Паризу и Лајпцигу, 1850—1855, под насловом *Essai historique sur les révolutions et l'indépendance de la Serbie depuis 1804 jusqu'à nos jours*); иначе, и сам Куниберт се служио Ранкеовим чланком. О даљим двама прештампавањима овог чланка — са неким ситним изменама и избацивањем извесног броја напомена испод текста, каткад опширнијих, поред прераде уводног и завршног дела — у II и III издању Ранкеове књиге из 1829 *Die serbische Revolution* објављеним 1844 и 1879 (која је, због повећаног обима, временски и просторно, још у II изд., у III изд. променила наслов у *Serbien und die Türkei im XIX Jahrhundert*) вид. у преводу С. Новаковића *Србија и Турска у XIX веку*,

Данас, нажалост, не знамо ко је босански „домородац“ који је Вуку дао податке, у ком виду и пространству (о томе у Вуковој преписци нема трага, помен „домороца“, стога, мора се налазити у послатом материјалу), као што не знамо ни у ком их је облику Вук послао Ранкеу, да ли у сировом стању или у извесној сопственој обради, нити да ли је Брлићеве податке укључио у ту своју евентуалну обраду или их је доставио у препису. Израз „пакетић“ (као и цитиране напомене Вукове и Ранкеове) сведочи да у њему нису могле бити само белешке које овде објављујемо и препис одељка из Брлићевог писма, већ да је он морао садржавати знатно више материјала; с друге стране, белешке не би представљале какав Вуков радни план за обраду тог материјала јер су исувише хаотично испремешане. Шта, међутим, оне значе, одн. како су настале у овом облику, немогуће је рећи, а ово би било важно знати ради доношења одређених закључака. Све пак ове белешке, сем неких ситних појединости, улиле су, каткад у оригиналној форми, у Ранкеов текст, и то уноси још већу забуну у постављени проблем, јер да није било помена о „пакетићу“ могло би се претпоставити да су Ранкеу те белешке послате у данас сачуваном облику, али доведене у хронолошки ред, а да их је Ранке допуњавао другим детаљима покупљеним из савремених листова. У сваком случају, у Вуковој могућној редакцији, оне, изван сумње, нису биле много измењене, а још мање опширно прерађене — то сведочи њихова употреба у Ранкеовом тексту; судећи пак по садржају чланка, Вук му је морао послати више локалних појединости него што се налазе у белешкама (зашто је само њих сачувао?). Зато би се могло са сигурношћу тврдити да од Вука у чланку потиче све оно чији недвосмислени извор могу бити једино теренска босанска саопштења и оно што има арому вуковске провенијенције (као што је случај и са штурим Вуковим подацима из наведеног писма од 16 нов. 1833 чији је траг присутан у тексту чланка). Према овоме, намеће се крајњи закључак да у Ранкеовом чланку, о догађајима са ужег босанског тла, представља Вуков материјал све оно што није податак из штампе и литературе, нити, разуме се, Ранкеова пригодног рефлексија или одраз његових општих историјских и филозофско-политичких концепција. Ранке је, значи, Вукове неvezане податке систематисао, уклопио их у шири оквир тадашњих збивања у Турској и дао им вид органске целине.

Минијатуран и сиров по свом бележењу, го, неуоквирен и неосмишљен, уз то, по Ранкеу, непотпун, али, такав какав је био, конкретан и, углавном, поуздан, Вуков материјал представља костур и потку овог Ранкеовог рада у ужем смислу. У томе је Вуков допринос. Када би, у Ранкеовој заоставштини, ова Вукова грађа била сачувана (што би, због значења ствари, требало испитати и што представља још један траг у изналажењу Вукових рукописа), она би дозволила да се са сигурношћу сагледа однос између Вукових материјала и Ранкеове обраде, а то је од суштинског значаја за карактер њихове сарадње и за њено научно фиксирање и оцену; у исти мах, то би послужило, у извесној мери, и као индиректна илустрација тог односа у изради *Српске револуције*, али и о радном методу самог Ранкеа.

Вук је веома држао до свог доприноса Ранкеовом чланку о босанским немирима; то се види из његове полемике са Ј. Хаџићем где, говорећи о значају својих радова, истиче: „... с поносом бих могао казати да је готово Бгд., 1892, стр. XIX, 275, 279; на овој последњој страни, у III изд., каже Ранке о Вуку нешто друкчије: „Помоћ Вука Караџића била ми је необично корисна и за овај део мојих источних студија. Њему ваља захвалити за сабрану грађу која је била преда мном. Других каквих значајних извештаја није ни било“. Првобитни наслов чланка Ранке је касније изменио у *Босна према реформама султана Махмуда II 1820—1832*, вид. у Новаковићевом преводу стр. 275—318. О доцнијем преводу М. Веснића вид. такође код С. Новаковића, стр. XIX предговора.

све што свијет има достојно знања о данашњему народу нашем од мене или чрез мене”, па у потврду тога наводи, поред Српске револуције, и овај Ранкеов чланак.⁸²⁾ Тиме би, по самом Вуку, била исцрпена његова сарадња са Ранкеом, на коју се сам Ранке, изван својих познатих предговора, осврнуо и у једној посебној — јубиларној — прилици.⁸³⁾

3. О белешци о битки на Мартинићима 1832 послатој Л. Ранкеу

У материјалу о босанским догађајима послатом Ранкеу налазила се и ова белешка коју је Ранке укључио у свој рад у посебном одељку под насловом *Angriff auf Montenegro* (стр. 279—281),⁸⁴⁾ у поменутом два каснија издања ово поглавље је отпало. Ко је Вуку послао ову белешку остало је неутврђено.⁸⁵⁾

Текст белешке Ранке је искористио у целини, скоро у оригиналном облику, али давши јој нешто шири оквир; она представља и једини конкретан садржај тог кратког поглавља.

Друго је, међутим, повод овој белешци.

У своју књигу *Montenegro und die Montenegriner* (Stuttgart, 1837), у поглавље *Ueberblick der Geschichte*, када је дошао до периода битке на Мартинићима, Вук је, са изузетком прве три алинеје, текстуелно пренео из Ранкеовог чланка одговарајуће поглавље, под наводницима, и то нагласио (стр. 27—29),⁸⁶⁾ као да је посредно хтео да потврди да је то његово, али и да нема шта више да дода. У оригиналном пак рукопису овог Вуковог дела на српском језику, чији је немачки превод, по његовим речима у „Објавленију” од априла 1837, скраћен извод, одељак о битки на Мартинићима дат је нешто мало шире, са извесним прецизирањима, без помињања Ранкеовог имена; то се види из сачуваних фрагмената рукописа, пре десетак година први пут објављених.⁸⁷⁾ Из овога би се дало закључити (то кажемо кондиционално) да одговарајући Ранкеов текст, самим тим што га је Вук касније унео у српски оригинал своје књиге о Црној Гори, иако у нешто пунијем облику, представља у целини Вуков текст послат Ранкеу, обрађен, а не у виду сачуване кратке белешке.

VI

Допуне биографији Т. И. Недобе од Л. А. Баталаке

Т. И. Недоба, руски дипломат, провео је у устаничкој Србији око три и по године: 1809 и 1811—1813; писати студију, чланак или осврт о његовој делатности у овом периоду немогуће је без познавања грађе из совјетских архива: Родофиникинових и његових извештаја из Србије, аката и инструкција њима упућених, његовог службеног досијеја, све то у

82) В. С. Караџић, *Скупљени граматички и полемички списи*, III, Бгд. 1896, 124. Из тога разлога је, несумњиво, П. Ђорђевић у свој *Библиографски преглед књижевних послова Вука Ст. Караџића*, Просветни гласник, IX, 1888, додаток св. 17/18, стр. X, под бр. 73 и 74 унео ова два Ранкеова рада као Вукова.

83) Вид. Ранкеов одговор Српском ученом друштву од 24 фебр. 1867 на честитку поводом прославе 50-годишњице од стицања доктората: *Писмо Леополда Ранкеа*, Вила, III, 1867, 196.

84) У преводу М. П. Шапчанина *Рат на Црну Гору*, исто, стр. 218—221, о самој битки стр. 219—220. Пре тога ју је скраћено превео В. Б. (Бороцки), *Нешто о Црногорцима*, Србски народни лист, 1846, бр. 30 од 1 августа, стр. 135—136.

85) По претпоставци (усменој) друга Г. Добрашчиновића то је могао учинити Његош при проласку кроз Беч, почетком јуна 1833, на свом путу за Петроград.

86) Вид. у српском преводу Љ. Стојановића: Вук Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Бгд., 1922, 36—38.

87) Вук Стеф. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Бгд., 1953, 182 — 184.

склопу тадашње руске политике, балканске и европске; ова грађа је, међутим, највећим делом овде неприступачна.⁸⁵⁾ То одсуство грађе компликовано је, с друге стране, једним специфичним наносом домаћег порекла: предиспонираном нетрпељивошћу и неповерењем према овој двојници руских представника, и митрополиту Леонтију уз њих, као Грцима, одн. „Грцима“ (наслеђе чији је корен у отпору према експлоататорској политици грчких владика у Србији, турских фаворита), размаханим сумњичењима у периодима ратних криза као изразу бекства од сопствене одговорности и, уз савршену лабилност разнородних политичких линија које су се међу собом бесперспективно сплитале и одражавале политичко несналажење, лаковерним подлегањем утицају аустријске конфидентске пропаганде, унутрашње и спољашње. Ова расположења, смишљено усмеравана, адекватно су се уобличила у познатим двама анонимним памфлетима који су могли да никну само на једном примитивном, и заинтересованом, политичком тлу и да се реперкутују у каснијој литератури: до недавно необјављеном рукопису *Родофиникинов у Београду јавни живот...⁸⁶⁾* из 1810 и *цртираној књизи Србије плачевно пакиторобошченије* штампаној 1815.⁹⁰⁾

88) Напред је поменуто да исписи В. Божишића из руских архива представљају само мањи део грађе која у то доба није у целини била приступачна, услед несрећности или затурености, према томе и оно што је преписано пуно је празнина; тако, напр., у 1810 недостају документи од априла до децембра, 1811 је веома непотпуна, из 1812 има свега неколико докумената, док из 1813 нема ниједног, итд., а ове последње три године представљају управо период када је Недоба био дипломатски представник у Србији. Пре неколико година почела је да излази у Москви широко заснована збирка грађе из архива Министарства спољних послова: *Внешняя политика России XIX и XX века* (I серија, 1801—1815, у току излагања); иако изванредно значајна и за историју устанка, њен избор је одвећ шкрт да би допустио ма каква специјална проучавања. Послератне збирке докумената о Багратиону и Кутузову, као и старе публикације уже посвећене устанку (В. Божишић и В. Уљанички, прилози у књигама и часописима) тај недостатак не могу попуњити, без обзира на огромну важност коју имају по себи.

89) Вид. текст у нашој нав. књизи, стр. 131—150.

90) Генезу ових расположења, која су, све више продубљивана, упућивала земљу у политички авантуризам, дао је Родофиникин у својим извештајима Прозоровском од 9 и 15 јан. 1808; говорећи о мисији Ђустендилског митрополита Аксентија кога је цариградска Патријаршија, под притиском Порте, послала, са писмима, у Београд да посредује на измирењу Срба са Турцима (новембар-децембар 1807), он казује како су два земунска трговца, Милош и Драгутин (тј. Милош Урошевић и Драгутин Милутиновић, аустријски конфиденти), дошавши у том међувремену у Београд, уверавали Карађорђа (наравно, по добијеној директиви од војних власти у Земуну, а не на подстрекавање неких српских старешина, као што је, необавештен о њиховој улози, Родофиникин погрешно мислио) „како француска војска иде према Босни да, прошавши кроз њу, завлада Србијом, како је у Земуну познато да сам ја тражио митрополита Аксентија из Цариграда како бих с њим овде размотрио на који начин да продам Србију (њихове речи) Турцима и како је у овој ствари посредник београдски митрополит“, после чега су се „сви напили, ту полегали, проспававши наставили да пију“; у другом извештају — и у томе је поента — стоји да је Карађорђе, по наговору Милоша и Драгутина (што је Родофиникину последочио Доситеј), послао преко њих писмо надвојводи Карлу, молећи, између осталог, да *Србију аустријски цар и даље указује милост и покровитељство*, вид. Божишићеве исписе, I, 153—157, 192—195; упор. и С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, стр. 85—87, 124—125. У овој аустро-конфидентској разбијачкој иницијативи лежи основ легенде, фиксиране у двама поменутим памфлетима (у суштини антируски напереним), као тобожње историјске истине и већ однеговане традиције; и сами њихови аутори, иако анонимни, аустријски су Срби, београдски политички активисти; вид. о целом овом проблему узпредне белешке у нашој нав. књизи, стр. 321 — 324 и 335. Додајмо да је управо Родофиникин био тај који је изиграо Португалу иницијативу предузету преко Патријаршије, али да није успео ни помоћу Доситеја да спречи слање Карађорђевог писма надвојводи Карлу (ово писмо, од 10 јан. 1808, објавио је А. Ивић, *Списи*, V, 120 — 121), вид. *напред наведене Родофиникинине извештаје*.

Овај нанос није тешко отклонити, иако нема довољно података да се он аутентично разоткрије изнутра и до дна и да се сигурно, без голог наслуђивања, похватају све његове компоненте; највидљивија је његова еманација на спољном плану углавном сачувана у поменутих памфлетима (што значи не само у њима); у тим памфлетима, поред тенденција, очита је и систематизована борбена концепција, зналачки прикривена, читавог овог аустро-филског покрета који је ушао у историју устанка као један од фактора његове политичке дезоријентације и коначног расула.

Биографски подаци о Недоби које ниже доносимо представљају допуну Баталакиног „родослова”, овлашног и крајње фрагментарног, али крцатог новим материјалом и занимљивог као торзо. Иако нас је то стало много труда, а труд уложен у мали крајњи резултат, овај задатак се није могао заобићи због Недобине функције у доба Првог устанка; захваљујући прикупљеним подацима ипак ће бити нешто ближи бар Недобин спољни животни пут који је, у овој научној средини, досада углавном био потпуно непознат.

Да је Недоба по рођењу био Србин једино је, у литератури, рекао С. Новаковић, наравно на основу овог Баталакиног „родослова”, мада то није навео.⁹¹⁾ Сам Недоба је, из непознатих разлога, крио своје порекло, тако добро да су га за време његовог боравка у Србији сврставали у разне друге народности. У једном савременом извору стоји: „У име његова отечества нијесмо могли право узнати от куда је; он је тајно о том... Неки су говорили да је Недоба Пољак, други да је Герк, а трећи да је син наложнице једног консула руског који је пребивао у Рагузи”.⁹²⁾ Да је Грк сматрао је и Герасим Зелић.⁹³⁾ У чланку једног румунског историчара изнета је нова претпоставка: „... изгледа да је био украјинског порекла”.⁹⁴⁾

Године Недобиног рођења и смрти тачно су познате; оне су угравиране у натпису на његовој гробници у цркви села Лоханешти чији је био поседник, а цркве ктитор; тај натпис, у преводу са румунског (оригиналан натпис је на руском) гласи: „Овде почива прах раба господњег, правог статског саветника, Феодора Ивановича Недобе, рођеног 8 јуна 1770, преминулог 25 јула 1846”.⁹⁵⁾

По свршеним школама (не знамо којим) и пре доласка у Србију Недоба је био на разним дипломатским положајима, углавном при војним дипломатским канцеларијама. У писму Прозоровског Карађорђу од 7 марта 1809, у коме га обавештава о Недобиним постављењу, стоји да је „током не малог броја година” био на дужностима „у Молдавији, Влашкој, Мореји, Крфу и др.”.⁹⁶⁾ Са своје стране, И. Бренер, аустројски конзул или конзуларни

91) С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, стр. 196, нап. 2.

92) *Србије плачевно пакипоробошченије*, стр. 71. Код. К. Ненадовића, *Живот и дела... Карађорђа*, II, 84, и *passim*, има биографских података о Недоби, али то је скоро све преузето из горње књижице, што је и сам писац навео.

93) *Житије Герасиме Зелића*, II, 149; III, 95, 210. Бгд., 1898 — 1900.

94) Gh. Bezviconi, *Sirbii în Basarabia la inceputul sec. XIX*, *Din trecutul nostru*, 1939, св. 1, стр. 21. Пошто је писац своје податке о Недоби црпео из његовог досијеа који се чува у Државној архиви у Кишињеву, значи да се у њему не налазе никакви подаци о Недобиним месту рођења и народности, иначе не би правио претпоставку да је Украјинац.

95) P. Lazo, *Notite despre familia Lazo*, *Din trecutul nostru*, 1936, св. 31/34, стр. 137 (у тексту је и фотографија цркве).

96) *Богитишеви исписи*, V, 235-236.

агент у Букурешту и Јашу, обавештавајући, у извештају од 26 марта 1809 (по нов.), државног канцелара Стадиона о Недобином наименовању у Београду, каже да је пре избијања рата (тј. руско-турског рата 1806) био конзул у Корону.⁹⁷⁾ Нешто пуније податке о овом периоду Недобиног живота даје Г. Безвикони у поменутом чланку; ту стоји да је „1791 ступио у руску војску под кнезом Потемкином која се борила против Турака; 1797 постао је драгоман при конзулату (руском) у Јашу, затим конзул у Мореји; од 1808 био је дипломатски агент у Румунским кнежевинама и Србији“.⁹⁸⁾ Као што се види, подаци су шгури и неодређени; најконкретнији, нама приступачни, податак забележен је у извештају руског генералног конзула у Јашу Жервеа Италинском од 4 апр. 1804 где стоји да је „асесор Недоба, први драгоман овог генералног конзулата, наименован за генералног конзула у Мореји“,^{98а)} из чега излази да је у Јашу остао све до пред крај марта 1804.

После овога, Недоба је постављен 1809 у руској агенцији у Београду у својству Родофиникиновог помоћника; акт о постављењу са инструкцијама носи исти датум као и поменуто писмо Карађорђу: 7 март 1809; у овом последњем писму Прозоровски каже следеће: „Услед повремених побољвања г. д. с. с. Родофиникина ја сам најпонижније представио Господару императору потребу да му се одреди помоћник који би за време његове болести обављао такође и његову дужност, и на основу проистеклог на то највишег саизвољења Његовог императорства отправљам к вама у поменутом звању подносиоца овога писма г. надворног совјетника Недобу“ (писма Совјету и Родифиникину о истој ствари под истим датумом); у извештају Прозоровског канцелару Румјанцову од 13 марта стоји да је Недоба отпутовао у Србију 9 марта, док у другом извештају Румјанцову под истим датумом каже да Недоба *зна српски*⁹⁹⁾ (из овога би се дало закључити да му је било непознато да је Србин и да је, према томе, Недоба то уопште држао у потпуној тајности). Да се он још пре краја марта налазио у Србији сведочи један аустријски извештај од 15 апр. 1809 (по нов.) где стоји да се „8 о. м.“ (тј 27 марта по ст.) „с конгреса“ (народне скупштине, вероватно одржане у Тополи; место је, иначе, неутврђено) вратио, поред других, „и један руски мајор, по другима пуковник, и истога дана су с Карађорђем дошли у Београд. Руски штабни официр послат је за помоћника Родофиникину и остаје у Београду“.¹⁰⁰⁾

97) А. Ивића, *Списи*, VI, 114. Корон је био приморски град на крајњем југозападу Мореје (Пелопонеза). По једном француском конзулском извештају из Јаша од 27 авг. 1824 Недоба је раније био и генерални конзул у Патрасу (граду на северу Мореје), вид. румунску збирку извора наведену овде у нап. 52, XVI, 1912, 1162.

98) Gh. Bezviconi, нав. чланак, стр. 21. Пошто је ступио у службу 1791 требало би да је био придодат руској делегацији за вођење мировних преговора са Турцима које је, уочи смрти, започео Г. А. Потемкин у Јашу. По руским конзулским извештајима из 1795 био је при крају те године службеник у вицеконзулату у Букурешту са чином потпоручника (мада у регистру стоји, погрешно, да се већ налазио са службом у конзулату — генералном — у Јашу као тумач), вид. румунску збирку извора наведену овде у нап. 52, Нова серија, I, 1962, у регистру под *Nedoba*.

98а) АВПР, МИД, ф. Посолство в Константинополе, 1804, оп. 90, д. 135 (1), 1, 137.

99) Божишићеви исписи, V, 237, 238, 242 — 244, 295 — 296, 299 — 300.

100) *Грађа из Земунских архива*..., II Бгд., 1961, 152 (на стр. 154, нап. 1, разрешено је да је то Недоба).

15 августа исте године, у ноћ, пет месеци по доласку, Недоба је с Родофиникином и другима, из страха од турског надирања према Београду, пребегао на аустријску територију, а одатле преко Ердеља прешао у Влашку. До повратка у Србију налазио се при дипломатској канцеларији руског корпуса у Малој Влашкој под заповедништвом грофа Цукатова „и писма што је међу нама и грофом кореспонденција била све је преко Недобиније руку ишло”.¹⁰¹⁾ Око 20 дец. 1810 наменован је, место Родофиникина, за руског дипломатског представника у Србији.¹⁰²⁾ Границу је прешао с руским помоћним одредом и српском депутацијом која се налазила у Влашкој (члан депутације био је и Доситеј) 12 јан. 1811,¹⁰³⁾ али се услут разболео и задржао се неколико дана у Смедереву ради опоравка.^{103а)} За седиште није му дат Родофиникинов конак, тзв. Руски дом, који је одређен за шефа руског одреда пуковника Балу, већ бивши конак војводе Васе Чарапића.¹⁰⁴⁾

При паду Србије Недоба је, 21 септ. 1813, поново пребегао у Аустрију. После издржаног карантина власти су му одредиле као место боравка Нови Сад где је пристео 14 октобра.¹⁰⁵⁾ Ту је задржао свој ранији статус и даље био везан за руски корпус из Мале Влашке, иако је овај, са целокупном руском војском, још средином претходне године, по потписивању Букурешког мира, био евакуисан из Влашке и Молдавије. За време боравка у Н. Саду стављено му је било у дужност да врши општи надзор над кретањем српских избеглица и да их придобија за пресељавање у Русију.¹⁰⁶⁾ 12 јула 1814 повучен је у Беч по налогу руског посланика грофа Штакелберга.¹⁰⁷⁾ На основу нове наредбе из средине августа враћен је у Н. Сад да организује транспорт српских емиграната за одлазак у Бесарабију, после чега се, од октобра, поново налази на својој бечкој дужности.¹⁰⁸⁾ За време конгреса служи као експерт за српске ствари (тада ступа с њим у везу прота Матија.¹⁰⁹⁾

Иза овога настаје нов период у животу Т. И. Недобе. По свршетку Бечког конгреса постављен је за руског конзула у Дубровнику¹¹⁰⁾ (конзулат је тада основан); акт нам није познат, али како је истовремено са њим, 5 дец. 1815, за секретара конзулата наменован Јеремија Гагић,¹¹¹⁾ може се узети да је и Недоба такође наменован тог или око тог датума; агреман

101) *Србије плачевно пакиторобошченије*, стр. 39.

102) М. Вукићевић, вид. чланак у нав. књизи, стр. 130.

103) М. Вукићевић, *Деловодни протокол писама П. Т. Добрњаца*, Спом. САН, XXXVII, 1900, 114.

103а) „... који за облакшање његове бољезни у Смедереву остаје”, каже Добрњац по доласку у Београд, исто, стр. 122.

104) Ј. А. Баталака, нав. дело, II, 797.

105) А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка*. Загреб, 1917, 14.

106) М. Гавриловић, нав. дело, I, 81.

107) М. Медаковић, *Први србски устанак и његов жалостни свршетак*. Н. Сад, 1893, 70.

108) М. Медаковић, исто, стр. 71.

109) Прота М. Ненадовић *Целокупна дела*. У редакцији В. Ђоровића. Бгд., б. г., стр. 270 дд.

110) Gh. Beziconi, нав. чланак, стр. 21.

111) Вид. диплому Ј. Гагића од 17 фебр. 1850 којом му цар Никола I дарује племство, Музеј I срп. устанка, ркп. збирка, бр. 45. Ту стоји само да је „определен” у конзулат, без назначења службеног својства, али се из једног писма С. Живковића — Телемака Гагићу од 3 окт. 1816, упућеног из Пеште у Беч, види да Гагић има чин секретара конзулата, Архива САН, бр. 8711, група XXVI, свежањ d, бр. 34; да је секретар стоји и у једној изјави С. Орловића из 1820, вид. В. Ђоровић, *Црна Гора и Аустрија 1814 — 1894*, Бгд., 1924, 21.

бечког двора добијен је тек августа 1816.¹¹²⁾ Сад настуна, привидно, једна мала мистерија. Они који су помињали Недобино дубровачко конзулство или су се задовољавали констатацијом да је на тај положај постављен или су веровали да је на дужност и ступио.¹¹³⁾ Ствар, међутим, стоји овако. Гагић је дошао из Беча у Дубровник тек фебруара 1817;¹¹⁴⁾ у свом писму Вуку из Дубровника од 11 маја 1817 он саопштава: „... развје кад господин Недоба овамо дође или ја његову дужност заступим — једно или друго должно је скоро бити”, док му у писму од 7 маја 1818 јавља: „Г. Недобе до данас нејма овди и хоће ли доћи бог зна. Ја овди приватно живим до даљше наредбе”.¹¹⁵⁾ У ово доба, а да Гагић то није ни слутио, Недоба је већ пуну годину дана стално био настањен у Кишињеви; то се сазнаје из Баталакиног писма Јакову Ненадовићу од 30 јуна 1817 где стоји: „Г. Недоба такођер доселио се у Кишинов и овде при наместнику остаје у служби”.¹¹⁶⁾ Као што се види, Недоба, незнано зашто, није уопште био ступио на своју последњу конзулску дужност нити је долазио у Дубровник. У међувремену, изгледа, према К. Ненадовићу, да је са службом био у Азијатском департаману Министарства спољних послова у Петрограду¹¹⁷⁾ (ово одељење обухватало је и балканске земље под Турцима; ту се већ налазио Родофиникин); то и Баталака индиректно потврђује (вид. „Родослов”); докле је пак остао у Бечу и када је отишао у Петроград нисмо могли установити.

У Кишињев је Недоба премештен несумњиво у вези са српским емигрантским питањем као познавалац Срба и њихових нарави. Баталака каже да је постављен за председника Грађанског суда; то посведочава и Г. Безвикони;¹¹⁸⁾ П. Лазо допуњује: да је вршио и дужност заменика губернатора у његовом одсуству; да се 1824 повукао из службе због болести; да је 1844 изразио жељу да буде примљен у кор локалног племства; да је моштију¹¹⁹⁾ Лоханецки купио (тек) 1838 на јавној лицитацији; да је њу

112) Вид. акт министра полиције из Беча гувернеру Далмације од 28 авг. 1816 где му се налаже да после Недобиног доласка, који треба ускоро да стигне, предузме строге мере мотрења - у чланку Љ. Влацића *Руски дипломатски агент Недоба и Аустрија*, Прилози КЈИФ, XIX, 1939, 104.

113) П. Ровински, напр., каже да је у почетку генерални конзул био Недоба, али да је „више био одсутан” и да је његову дужност отправљао секретар Гагић, вид. његово дело *Черногория в ея прошлом и настоящем*, I, С. - Петербург, 1888, 616; М. Ристић сматра да „Недоба није остао дуго у Дубровнику јер је убрзо био премештен”, вид. његов чланак *Симеон Орловић*, *Истор. часопис*, VIII, 1959, 122 — 123.

114) Вид. Вукова писма Ј. Мушицком од 31 јануара и 6 марта 1817, *Вукова преписка*, II, 137 и 144.

115) Исто, III, 5,7. Из другог писма излази да конзулат, услед Недобиног доласка, још није био отворен.

116) Оригинал писма налази се у Народ. библиотеци у Београду, збирка старих писама, бр. 444/48 (привремен број).

117) К. Ненадовић, нав. дело, II, 83.

118) Gh. Bezviconi, нав. чланак, стр. 21.

119) Пошто се нисмо сетили да кажемо у вези са моштијом кнеза Милоша, учинимо то овде: моштија (рум, *mosie*) првобитно је значило баштину (наследну очевину), затим посед уопште (агрикултурног типа), у раније доба, наравно, феудалног карактера (спахилук); према овоме, Недоба је био спахија. Из једне накнадно добијене студије, засноване највећим делом на грађи из кишињевских архива, види се да је Недоба доиста био председник Грађанског суда у Кишињеви и да је замењивао губернатора К. А. Катакази-а (1817 — 1825) за време његових теренских путовања пошто је по чину био виши од тадашњег вице-губернатора, вид. И. Н. Халипта, *Основныя историческыя данныя о Бессарабии* у зборнику *Труды Бессараб. губерн. учен. архив. коммисии*, II, 1902, 36.

наследила његова ћерка Јелена, удата 1828 или 1829 за руског генерала В. И. Руперта, Холанђанина енглеског порекла, а умрла 1855; да је имала два сина и две кћери, итд. Мошпија се налазила на 20 км од Кишињева.¹²⁰⁾

Што се тиче друге Недобине жене, Баталака каже да је дошла из Польске; то неће бити тачно; анонимни писац *Пакипоробошченија* сведочи да је девојка приспела из Влашке и да му је била „заручница от неколико година”; иначе, потврђује да је венчање обављено у Београду и да је кум био Карађорђе, али прецизира да се то збило 1813; о првој жени каже да ју је „отерао”;¹²¹⁾ по Безвикони-у ова друга Недобина жена била је ћерка његовог колеге Бароци-а, који, према томе, треба да је био судија Грађанског суда у Кишињеву,¹²²⁾ наравно, негде после 1812 када је Бесарабија припала Русији.

Додајмо да се из цитираних румунских чланака не види да је Недоба, како каже Баталака, „у Бесарабији два спахилука купио и палате у Кишинову поградио”.¹²³⁾

Када је дошао у Србију 1809 Недоба је имао титулу „надворног совјетника”, што одговара војном чину мајора; од 1812 титула му је „колежскиј совјетник” — пуковник; 1814 прота Матија га назива „статскиј совјетник” — бригадир; 1824, приликом пензионисања, био је „дјејствитељниј статскиј совјетник” — генерал-мајор.¹²⁴⁾

Недобин „Родослов” налази се у Архиви САН међу Баталакиним распареним табацима уз његову *Историју српског устанка*.

120) P. Lazo, нав. чланак, стр. 137, 140. Мошпија је касније припала породици Лазо од које потиче писац чланка (продоао ју је 1864 Јеленин старији син Иван); тако су црквене књиге припале новим власницима, као и документи који се одnose на мошпију.

121) *Србије плачевно пакипоробошченије*, стр. 65 — 66.

122) Gh. Bezviconi, нав. чланак, стр. 21. — Овде треба рећи да се Лазо у свом чланку из 1936 позива на неки ранији чланак Безвиконијев (нама неприступачан), објављен у истом часопису, у св. 1, али без назначене године, и тај материјал је потпуно исти као и у каснијем Безвиконијевом чланку из 1938 који ми цитирамо, док се Безвикони у овом чланку позива на Лазов чланак, тако да није потпуно јасно шта је чије. — Генеалогске податке о Недобиној породици навели смо једино у циљу да се и на овом примеру емигрираног сина једног малог сарајевског бојације из XVIII века види каква је све непредвидљива изненађења живот собом носио.

123) Л. А. Баталака, нав. дело, I, 310. Он ово заснива на неодговорном причању како је Недоба званичну руску новчану помоћ давао Савјету „као своју сопственост на формалну облигацију са роком”. И у *Пакипоробошченију* има сличних инсинуација: кад је пристео у Београд да је био „бедан и сиромаш”, а сад (1815) да је богат и да, наводно, „у Цариграду (!) и у Вечу има велике новце на процент”, стр. 71. Да ово Баталакино причање, као и оно, детаљније, у Недобиној биографији о куповању два спахилука у близини Хотина (пре 1824) и школовању Недобиног усвојеника у полугимназији у Хотину (у другој половини 20—тих година) не би могло бити тачно, већ плод некакве пометње, показује и стање школства у Бесарабији: основне школе грађанског типа почеле су се отвараати тек 1828, док је прва гимназија основана тек 1833, и то у Кишињеву, главном граду области; пре тога је постојала само духовна семинарија (богословија) установљена у Кишињеву 1813, затим епархијске школе које су се почеле заводити по среским местима око 1819, вид. И. П. Хаджица, *Очерк истории народного образования в Бессарабии в первой половине XIX века*, Труды (иста свеска као у нап. 119), стр. 119-180 (због овакве ситуације и деца српских емиграната су 1815 била отишла из Бесарабије на школовање у Петроград, вид. напред.)

124) Титуле по Вуку, вид. *Вуков одговор на лажи и опадања у „Србском еулаку”*, Беч, 1844, 31; ту вид. и о односу грађанске титулатуре према војној у Русији уопште.

ПРИЛОЗИ

I

НАСТАВЛЕНИЈА ПРАВА ДЕРЖАВНОГА од Лазара Воиновића

Сама нарав нас учи, како што смо у историји¹⁾ већ изјавили, да је намереније божије при созданију чловјека било да би људи междусобни дружески и безопасни живот водили, зато су се људи од самог почетка у содружества стицали. Перва су содружества била домаћа: који су једног племена били они су уједно и живили. У сваком оваковом содружеству била је всех членова обшта дужност обште опасности соједињеном снагом уклонити. Но не могући множајши отци толику фамилију имати која би могла сваку опасност удалити, морали су нуждно других отаца помошч тражити и обешчати взаимно онима помагати. Од туда породи се сојуз обранителни между многим фамилијама којих началници (отци) друг от друга независими бјаху. Следствије независимости ове било да су неки ревностно помоћ давали или други начин поступања преднаписивали и с супостатма обшчима соједињавали се. Видећи људи да овим начином добра своја не само умножити, но и сохранити, тј. безопасност имати, не могућ, желили су учинити да сви отци, состављајушчи веће оно содружество, тесње соједине се, охотно, равно и благовремено силе своје на обрану обшчу употребе. Најлучше средство к достижености жеље своје виђаше им се то да сваки член содружества вооооб буде вољан и свободан, но сви скупа да подчињени буду обшчеј власти која ће вољу и дела целог содружества управљати к достижености обшчег конца. И тако посташе *државе*.

Что јест држава?

Држава, дакле, јест сојединеније својевољних људи под једну обшчу власт или једно обшче правленије безопасности ради учињено.

Обшча ова власт може по обшчем согласију вручена бити или једној особи тако да она једна целому содружеству заповеда и преднаписује дела к достижености обшчег конца, одкуд јединодржавије, или многим отменим лицама; то ће нама показати предузети наш разговор или наука ова.

Конец државе состојит из две части: безопасност внутрењаја и внешнењаја. И, дакле, и наука ова наша имати ће две главне части: прво, учити ће нас что творити имамо за достићи получити безопасност внутрењују, а

1) Мисли на своја предавања из историје држана у II разреду у првој половини 1811.

втора каса се јединствено до безопасности внешне. Она нариче се *право државе*, ова *право народо* *всеобще* које нас учи познавати права и дужности наше спроћу других народо да, набљудавајући ове, лагше обшчи конец получимо. Тога ради бити ће науке ове:

Част I

ПРАВО ДЕРЖАВЕ

Држава јест политическо нравствено тело које се человјеческоме телу сравнити може, ибо како год оно, тако и оно состојит из господствујушче и повинујушче се части. Дакле,

СЕЧЕНИЈЕ ПЕРВО

О началствујушчеј власти

Ова мора имати нека:

А. Својства

Б. Права

1. Право законодајанија:
 - а) разделеније законов,
 - б) начин составити законе,
 - в) что се изискује к законам.
2. Право верховног надвзиранија:
 - а) при нуждних вешчеј,
 - б) при умножениј [!] народа.
3. Власт исполњајушча:
 - а) право оружија,
 - б) право предела,
 - в) право судително,
 - г) право казнеј,
 - д) право касајушче се добара и награжденија.
4. Право до богослуженија.

Права ова имати морају успоредне дужности, дакле:

В. Дужности началствујушчег

СЕЧЕНИЈЕ ВТОРО

О подаников дужностима

А. Вообще.

Б. Воособ:

1. Дужности свјашчеников,
2. Дужности учителя,
3. Дужности совјетников,
4. Дужности војеначалников,
5. Дужности простих војников,
6. Дужности судија,
7. Дужности казначеја,
8. Дужности послаников.

Преднапоменули смо да се обшча власт или началоство разним начином исполњавати може, зато додајемо:

ПРИБАВЛЕНИЈЕ

О разним начинам правленија који су:

1. Прости начин правленија:
 - а) народодержавије,
 - б) правленије бољаров,
 - в) јединоначалије.

Описаније сваког воособ пространо; преимушчество последњег над прочима. Тиран.

2. Смешани начин правленија.

Част II

ВСЕОБШЧА НАРОДОВ ПРАВА

Вступленије всеобшче

Глава I

О равенству народо

Глава II

О народо

Глава III

О справедљивости народо

Глава IV

О народо

Глава V

О уговорима и сојузима

Глава VI

О посолству

Глава VII

О оном что справедљиво между народо у началу војне

Глава VIII

О оном что против супостата јавног дозвољено

Глава IX

О заклученију мира

Част I

ПРАВО ДЕРЖАВЕ

СЕЧЕНИЈЕ ПЕРВО

О НАЧЕЛСТВУЈУЩЕЈ ВЛАСТИ

Началство јест такова власт која полно право има дјејанија умних твари ко общему концу по свом благоразумију управљати. Будући пак да се држава без началства поњати не може, то следује да се началство грађданско в праву состојит дјејанија всех подаников на общчу безопасност по својеј вољи управљати. Сва условна содружества, колико их било, закључена су у содружеству државном као части састављајушче ово. Ме-

жду свим, дакле, содружествима јест државно највеће, дакле и началство државно мора бити највеће над свим грађанским властма и као онаковому даје се њему име *величество*.

Величество ово може бити при једноме или при многим, отуд се раждају разни правленија начини, о којима ниже.

А. СВОЈСТВА ВЕЛИЧЕСТВА

Својства има величество следујушча:

1) Величество или началствена власт јест највиша власт на земљи јербо сва лица и содружества која се у држави налазе и их началства јесу подчињена власти началствујушчеј или величеству.

2) У држави не има началства ниједног које не би величеству подчињено било; не има, дакле, ни онаковог које би се величеству равнило, но сви членови њему су подчињени; следује, дакле, да се величество на све простира или да је всеобшче.

3) Једино, јербо кад би два само величества у држави била то би или ова изчезла или две биле.

4) Величество јест неразделимо, тј. не може се величество без државе нити држава без величества поњати једно от друго и које нибуд величества право от овог одцепити. Но притом, може величество једно или друго право вручити кому од подаников да оно исполни.

5) Величество једне државе спровођу величества друге државе или началство грађанско једне државе спровођу началства друге државе јест равно, не сматрајући на простор и силе државе, јербо све државе, биле мале или велике, малоснажне или силне, имају један конец; безопасност вообшче; но кад један конец имају, то права их морају бити равна, следствено морају и величества бити равна.

6) Величество јест власт света коју нико не може увредити не сме, јербо величество наређено је от самог бога: „Нест власт ашче не от бога“; дакле, повредивши величество повреждава бога. Но кромје тога, знамо да воља всех мора сваком воособ света бити. Но та воља всех находи се при величеству, дакле ово мора бити свето. И који ово величество повреди дужан справедливо височајшу и жесточајшу казн терпити. Ако поврежденије многим учињено острије се казни множајшим, острјејше но множајшим вред чини онај који величество повреждава, јер, постављајушчи величество, јесу сви содружества членови вољу своју њему вручили тако да његова воља буде воља всех вообшче; сва права содружества предана су њему и он цело содружество или отечество представља; који, дакле, њега, тј. началствујушчег, повреждава, онај повреждава вољу и права целог содружества и само содружество или отечество непосредствено; а овакови, трудећи се повредити сојуз обшчи произвољно учињени, извергава се из сојуза или содружества и казни острјејше.

Који началствује мора нека права имати, зато

Б. ПРАВА НАЧАЛСТВУЈУШЧЕГА

Сва права која началствујушча власт има могу се на двоје разделити: на внутрењаја и внешњаја, зато што је и безопасност, која је конец државе и причина началствујушће власти, једна внутрења, а друга внешња.

Оба ова реда могу се на три струке довести: